

BÁCSKAI VERA (1930—2018)*

Amikor Bácskai Verát a 65. születésnapján köszöntöttük, hallgatva a róla szóló laudációt, mellém húzódtott és a rá oly jellemző huncut mosollyal, hunyorítva odasúgta: „olyan, mint ha a saját temetési beszédemet hallgatnám”. Kicsit megdöbbenett ez az amúgy rokonszenves irónia, annál is inkább, mert épp ezt az ambivalenciát akartuk áthidalni anno azzal, hogy két beszéd hangozzék el egymás mellett: egy komoly, teljes pályaképet rajzoló és egy mese arról, hogyan „mentünk, mendegéltünk a nagy sötét rengetegben...”. Így próbáltuk ellensúlyozni az ilyenfajta rituális alkalmakban rejlő kétértelműséget. Szívesen mondanék én most is mesét, de sajnos nem lehet. Nehéz szívvel, de mégis arról kell beszélnem, ami most van. Vagyis: aki már nincs velünk. S közben arra is gondolnom kell, hogy mit súgna most oda nekem.

Egész életében szuverén tudott maradni. Ebben nemcsak az otthonról magával hozott polgári ethosz játszott meghatározó szerepet, hanem bizonyára az is, hogy nem a hazai tudományosság akol-légkörében szocializálódott. Aztán a snagovi száműzetés után évtizedeken át a tudományos intézmények perifériájára szorítottság is megerősítette abban, hogy fiatal levéltárosok, muzeológusok, kutatók kollegiális társaságában érezhesse magát a legszabadabbnak. Az alapforrások közelében eltöltött hosszú időszak hozzásegítette, hogy mindig tudjon ajánlani valamilyen kútfőt, irattípust, aktát vagy legalább hozzáértő levéltárost a rászorulóknak. A levéltárba járás kutatóként is szenvedélye maradt. Mekkora lendülettel vetette bele magát kései korszakában is egy-egy hagyaték, napló vagy levelezés feldolgozásába. Amikor pedig váratlanul felkeresték a családtörténeti írások szereplőinek leszármazottai, hogy újabb személyes forrásokat bízának rá, készségesen kalauzolta őket a BFL szépen gyarapodó magánirat-gyűjteményéhez. A dobozokat már nem bírta cipelni, végül már a laptop is nehéznek bizonyult, de az iratcsomókból mindig előkerült valamilyen eredeti felfedezés. A forrásokat azonban sohasem önmagukért kutatta. Forrásismeret és módszertani igényesség elválaszthatatlan egységbe szövődött nála. Nem véletlenül lett – szerzőtársával, Nagy Lajossal együtt – például a kvantitatív történetírás egyik hazai úttörőjévé. S nyilván nem véletlenül nevezte őt Beluszky Pál egyik könyve dedikációjában „a magyar várostörténet nagyasszonyának”.

A legnehezebb elfogadni, hogy már elmaradnak a lefegyverzően kritikus, lényegbe vágó szúrós megjegyzései. Lehet, hogy ezt a vonását még a VI. kerületi MADISZ-ból hozta magával. Mert Vera kritikus alkat volt. Nemcsak a kéziratok olvasásakor, disszertációs szemináriumok fejezetvitáin, hanem kollegiális szakmai megbeszéléseken is. Én először akkor hallottam felőle, amikor egy győri konferencián szóvá tette egy új város-történeti koncepció fogyatékoságait. Recenzensként sem rejtette véka alá véleményét.

* Elhangzott a Kozma utcai Új köztemetőben 2018. február 16-án.

De kemény állásfoglalására lehetett számítani kuratóriumi üléseken is, ha nem éppen érdemi szakmai döntést akartak előkészíteni. Egy alkalommal azzal jött ki az ülésről, hogy „Már megint én voltam az egyetlen férfi”. Kritikus állásfoglalásai a hozzá legközelebb állókat sem kímélték: ki tesz nekünk ezután szemrehányást, hogy már megint nem tudunk nemet mondani egy felkérésre. Ugyanakkor nyolcvan évesen is kitartóan végig javítgatott egy-egy vaskos dolgozatot, ha a leadási határidő szorításában sürgős segítségre volt szükség. S mindig megérte megpróbálni kibetűzni a megjegyzéseket.

A legmegbízhatóbb szövetséges volt, akit valaha ismertem. Elsőként, határidőre készült el a várostörténeti kötet általa írt részének kéziratával, akkor is, amikor fiatalabb szerzőtársai még csak az anyaggyűjtésnél vagy a feldolgozás első lépéseinél tartottak. Még tavaly is, az egyre súlyosbodó betegség közben is volt ereje egyik kitűnő régi diszserensünk könyvének lektorálására, és az általa tutorált utolsó disszertáció csiszolására, sőt a késlekedő opponens, szintén régi kedves tanítványa nógatasára is. Egy percig sem habozott kiállni egy fiatalabb kolléga mellett, amikor igazságtalan mellőzését látta. Volt benne valamilyen természet adta készség arra, hogy a társadalmi távolságokat egy szempillantás alatt áthidalja. Akkor is, amikor a vidéki levéltár fiatal munkatársnőjét azzal vette le a lábáról hajnalban, a mikrobuszba szálláskor, hogy megkérdezte: „ugye, tegeződhetünk?” Akkor is, amikor a doktori szigorlat előtt pár gyors személyes kérdéssel hirtelen feloldotta a vizsgadrukkot. S mindezt úgy, hogy nyoma sem volt ebben a közvetlenségben fraternizálásnak. Tekintélye nem formális pozícióján, s végképp nem holmi mulandó hierarchia-tudaton alapult. Mindig maradt ideje a egy kis „privatizálásra” is. Ez is a társadalomtörténész szociabilitásához tartozott.

Kétségbeesve egyszer láttam: a kilencvenes évek közepén, amikor ráeszmélt, hogy az eredeti megállapodás szerint nem tudja átadni a tanszéket annak, aki a Hajnal István Kör szellemében vezette volna tovább a frissen kialakított műhelyt. Végül pragmatikus megoldást sikerült találni: némi késletetéssel legalább a doktori programot, hogy népmesei fordulattal éljek, a „fele királyságot” sikerült megmenteni a társadalomtörténet, mint szűkebb diszciplína számára. Hiszen, mi ne tudnánk: minden csak időleges.

Amikor az általa létrehozott Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék, a doktori program, az elnökleivel alapított Hajnal István Kör, a tanácsadásával útjára indított Korall, a hajdan volt Közép-Kelet Európa Kutatóközpont, s utolsó szimbolikus affiliációja, a szintén már csak néhai Válságtörténeti Kutatócsoport, hadd ne soroljam tovább: a tágabb történész-levéltáros szakma nevében búcsúzom, még elevenen élnek bennem egyik utolsó találkozásunk, beszélgetésünk emlékei, amikor valamilyen régebbi történet felelevenítésekor azt kérdezte: „Honnan fogják ezt tudni a fiatalabbak, ha már nem leszünk?” Csak azt ígérhetem, akármilyen időszerűtlennek is tűnik ebben a pillanatban: őrizzük és elbeszéljük, amíg csak tudjuk, s úgy „ahogy valójában volt”. És persze archiváljuk is.

Kövér György